

KAZAK MANEVİYATI: ULUS, DİL VE LATİN ALFABESİ¹

Roza BAKBERGENOVA KOZHABAYEVNA²

ÖZET

Kazak maneviyatı denildiğinde, aklımıza öncelikle Kazak ulusunun, tarihi, dili ve ahlakı, kültürü ve edebiyatı, din ve gelenekleri gelmektedir. Millet, dil, din, tarih ve toprak bir vatan olma koşuludur. Bir ulusu ulus yapan en önemli etmenler onu koruyan tarihi, dili, kültürüdür. Dünyada 20-30 yıl içinde kendi alfabesini üç kere değiştiren çok fazla toplum yoktur. Doğal yeteneğiyle Kazak halkı üç alfabeyle öğrenmiş ve kendi edebi eserlerini vermiştir. Arap alfabesi ve Latin harfleri Kazak ulusunun manevi bir parçası haline gelmiştir. Ülkenin yazı kültüründe özel bir yeri olan Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesi, Kazak halkının ilmini geliştirerek onları eğitmiştir. Artık Kazak ulusunun Türk uygarlığına entegrasyonunu sağlamak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için Latin alfabesine geçme zamanı gelmiştir. Bu çalışmada, Latin alfabesine geçiş de dahil olmak üzere Kazak maneviyatında ulusal dil ve ulusal alfabe konularına yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Maneviyatı, Ulus, Dil, Latin Alfabesi, Kültür, Edebiyat.

GİRİŞ

Türk halklarının siyasi ve toplumsal yaşamında yer alan tarihi değişiklik, yeni eğilim ulusal yaradılışımız ile emellerimizin sağlam oluşmasına, Kazak ülkesinin, Kazak ulusunun tüm uluslarla etkileşim içerisinde olmasına, tarihteki kendi yerini belirlemesine başlangıç olan ve onu gerçekleştirebilecek yeni görevler öne sürmektedir. Bunlardan en önemlisi Kazakların ulus olmasını sağlayan milli dilini, Kazak dilini devlet dili seviyesine yükseltme, ilerletme ve geliştirme görevidir. Devletlerarası ve uluslararası ilişkiler, Türk halklarının akrabalık, kardeşlik ilişkilerinin gelişmesi Kazak maneviyatının, özellikle yazı kültürünün gelişmesine önem verme gereksinimini ortaya koymaktadır.

Kazak maneviyatı denildiğinde, ilk önce Kazak milletinin eğitici tarihi, dili ve kökü, kültürü ile edebiyatı, din ile gelenek-görenek değerleri aklımıza gelir. Ulusun ulus olarak tanınması için dili, tarihi, toprağı, Vatanı olması şarttır. Dünyadaki ulusu ulus olarak tanıtan da, ulus olarak yaşatan da onun tarihi, dili ve kültürüdür.

Kazak maneviyatının ilk dayanağı, serveti toprağıdır, diğeri de dilidir, üçüncüsü de devlet ve onun tarihi olması gerektiğı belirlenir. Ulusun öğretmeni, Kazak dilbiliminin esasını oluşturan alim Ahmet Baytursunoğlu'nun: "Milletin yaşamasına da kaybolmasına da neden

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi Almatı Kazakistan, roza7713@mail.ru

olabilecek şeyin en kuvvetlisi dilidir” dediği ibret verici sözünden dilin o kadar kutsal o kadar değerli olduğu anlaşılmaktadır (Baytursunov,1992: 47).

ULUS DİL VE LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ

Kazakistan’ın uluslararası ilişkilerine önem veren ülkelerin başında haklı olarak Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. İki ülke arasındaki tarihi ve kültürel ilişkiler kadar dilsel ilişkiler de iki ülke arasındaki bağları inkar edilemez halde kuvvetlendirmektedir. Görüldüğü gibi iki ülke arasında coğrafi olarak uzak mesafe bulunmasına karşın konuşma kültürüyle söz etiketi birbirleriyle benzerlik göstermekte, tarihi ve kültürel bağlar bu mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Gerek Türkiye gerekse Kazakistan yakın tarihinde iki ayrı siyasi ve sosyal sistemi yaşamış olmalarına rağmen toplumsal ve kültürel değerlerini muhafaza edebilmiş olmaları ayrıbir araştırma konusudur. Bu tür sosyal olayların araştırılması, konuların benzer olması her iki ülke açısından yararlıdır. Buna ilaveten iki ülkenin bu alandaki araştırmaları doğal olarak Türk Dünyasının benzer alanının tanınmasına da yansır, ilgili ülkelerin dilini, dinini, manevi değerlerini ve tabiatıyla kültürel ve sanatsal değerlerini tanımada öncül rol üstlenir. Bu da Türk Dünyasının uluslararası kültürel etkileşimi temelinde bir bütün kültür varlığı olarak pozisyon kazanmasında önemli maddelerden birini oluşturur.

Türk Dünyasının binlerce yıla dayanan ortak bir tarihe sahip olduğunu Kazak Alaş Orducularından ünlü Ahmet Baytusunoğlu da dile getirerek, özellikle ortak dil varlığını korumada hassas davranılması gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir: “*Bizim Türk Dilimiz başlangıçta tek bir dil olarak dünyaya geldi. Daha sonra ağaçların dalları gibi çoğaldı, büyüdü, yetişti. Ama zamanla yaşlanan ve yaralanan çubuk gibi çehre kazandı. Her bir çubuk kendi dalında yaşamayı tercih etti. Dolayısıyla ne kadar dal varsa o kadar da çubuk olup her bir dilin problemi de çoğaldı. Bu kadar problemin çoğalmasını aklayan tek bir sevep vardır, o sıkı ve yan yana yaşamakta olduğumuz diğer millet ve etnik gruplardır*” (www.inform,67).

Türk Dünyasının ortak kültürel değerlerinin korunmasını önemli bir vazife olarak gören Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu *Mustafa Kemal Atatürk*’te özellikle dil siyasetine büyük önem vermiştir. *Mustafa Kemal Atatürk*’ün öncülüğüyle Türk Dilinin reformu üzerine çalışmalar başlatılmış, yabancı kelimelerin sayısı azalarak Eski Türkçeye Eski Uygur Yazılı eserlerinde geçen kelimeler yeniden canlandırılmıştır. Bu arada günümüzde kullanılmakta olan Türki Dillerin kelime varlığından faydalanmayı da ihmal etmemiştir.

Anadolu Türk milletininin önemli özelliklerinden biri, Türkiye Türkçesini devamlı destekleme ve gelişmesini sağlaması; vatandaşların ana dilleriyle onur duymalarıdır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyetini mekan edinen diğer azınlıklar sahip olduğu kültürel değere, ırk yada dilsel farklılığa bakmaksızın Türkçe’yi ana dilleri kadar bilmekte ve konuşmaktadırlar. Aynı anda her bir Türki vatandaşının kendi kültürel özelliğini korumasına, yaşatmasına ve geliştirmesine hukuki yönden de destek sağlanmıştır. Biz bunu Türkiye’de yaşamakta olan Kazakların geleneksel yaşamlarından, sosyal etkinlikleriyle Kazaklara has milli özelliklerini korumuş olmalarından anlamaktayız.

Gelişigüzel anlarda kullanılmakta olan *afedersiniz, kusura bakmayın, mümkünse, gerekli diye düşünüyorsanız, müsaadenizle* v.b. kelimelere pek dikkat çekmiyorsak da kişinin konuşma kültürünün hangi derecede olduğu hakkında bilgi vermektedir. “Siz” ve “sen” hitabının yerine göre kullanılmış olması da kültürel seviyeyi yansıtan maddelerden biridir. “Siz” hitabı yarım kalır, “Sen” hitabı tam değer” adına atasözünü “İyi kimse dikkatle konuşur, kötü olan sözün değerini kaçırmır”, “Selam kelimesi sözün anasıdır” gibi deyimler genç – yaşlı

paralelini dikkate almakla beraber, karşısındakinin konuşmasına dikkat çekme, karşı taraftakini dinleme kültürü gibi alt maddeleri içerir.

Kazak ve Anadolu Türk milletinin X yy. sularına kadarki manevi zenginliğiyle konuşma kültürü hemen hemen aynı olmuştur. Zamanla mekan-çevre ve zaman-mesafe etkileşim faktörü çoğalınca iki milletin dünya görüşü ve kültürel değeri de farklılıklar göstermeye başlamıştır. Günümüzde iki halkın ortak kültürel değerleri X asır ve ötesine kadar uzayarak günümüz araştırmalara canlı malzeme olarak renk katan ortak atasözleri, deyimlerle ortak kelimeler gibi maddeler fazlasıyla yer almaktadır. Bunlar coğrafi olarak özellikle mesafe faktörünü, yer düzeyi ve hava durumunu, tabiat ve bitki örtüsünü, komşu ülkeleri ve yan yana yaşamakta olan diğer kültür subjeleri anlatan kavram ve faktörlerin yansımalarını içine alır.

Kazakça, tarih sürecince birçok millet ve etnik gruplarla içi içe yaşamış, özellikle Orta Asya ve Küçük Asya ülkeleriyle olan ilişkiler gözle görünür derecede olmuştur. Anadolu Türkçesiyle Kazakçanın ortak sayılan kelimeleri Arapça-Farsça kökenli olan yabancı kelimelerle de ilgilidir. Sayısal tahlile göre Türkçe'deki Arapça-Farsça unsurları Kazakça'dakine göre kalabalık ve yoğundur. İki halkın konuştuğu dillerde rastlanan yabancı unsurlu kelimeler daha çok sosyal yaşam, edebiyat, sanat, kültür, dine bağlı örf-adetler, felsefe gibi bilim dallarını kapsayarak her iki dilde kullanılma şekli ve anlam türü aynı olup, bu durum kültürel değerlerin ortak olduğunu açıkça göstermektedir. Üstelik öztürkçe kelimelerin her iki dilde yerli yerince kullanılmakta olması Kazakça'yla Türkçe'nin ortak değerlerini açıkça göstermektedir.

Dünyada 20-30 yıl içinde kendi alfabesini üç kere değiştiren çok fazla toplum yoktur. Dünya bir yerde durmaz, oradaki toplum da, toplumu oluşturan memleket de, memleketin esaslı olan dilsel meseleler ve reformlar da daima değişme, yenileşme, hatta bazen yeniden oluşturulmaktadır. Günümüz dünyasında Türk halkları onun içerisinde Rusya Türk halkları(Tatar, Başkurt, Karaçay-Balkar, Nogay, Çuvaş, Yakut, Altay, Hakas, Tuva, Kumuk) ve Kırgızistan, Kazakistan devleti Kiril yazısını; Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Latin alfabesini kullanmaktadır. Suriye, İran, Irak, Afganistan ve Doğu Türkistan Türkleri Arap alfabesini kullanmaktadır.

Doğal yeteneğiyle Kazak halkı üç alfabeyi de ana hatlarıyla öğrenmiş ve bu yazılarla okuma yazmayı becermiştir. Arab alfabesi ile Latin yazısı Kazak maneviyatının bir parçası olarak kalmıştır. Ülkemizin yazı kültüründe özel bir yeri olan Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesi, Kiril yazısı Kazak halkının ilmini geliştirerek onları eğitmiştir. Manevi değerlerimiz aracılığıyla Türk uygarlığına entegrasyonunu sağlamak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için Latin alfabesine geçme zamanı gelmiştir. Yaklaşık bir asır Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesini, yani Kiril yazısını kullanmakta olan Kazak halkı Türk halklarının Latin yazısına geçiş tecrübesini temele alması yerinde olacaktır.

XX. asrın ikinci çeyreğinde Türk kökenli halkların arasında ilk olarak Latin yazısına geçen Türkiye'dir. Çağdaş Türk dilinin alfabesini oluşturmada 29 harften oluşan Avrupa ülkelerinin semböllerine dayandığı bellidir.

Türkiyedeki latin harfinin propaganda çalışmalarının başarılı yürütülmesinde basın-yayın organları ve gazetecilerin emeğini önemle belirtmek gerekir. Örneğin, o dönemdeki Mustafa Kemal Atatürk'ün reformlarını sıcağı sıcağına yayınlayıp, fikirlerini öne sürüp, onaylayan "Cumhuriyet" gazetesi Latin harfine geçişle ilgili anayasal değişiklik gerçekleşmeden önce yeni harflerle yayınlanmaya başlamıştır. Reformun öncüsü, devlet

önderi olan Atatürk Türkiye'nin yaklaşık 10 şehrini dolaşarak yeni alfabenin önemini halka anlatmıştır.

Türkiye memleketinin Latin harfine geçiş tecrübesi hakkında söz ederken “*bu iş en az 15-20 senelik zamanı gerektiren bir iş, büyük bir çalışma*” diyerek fikirlerini belirtenlere cevap olarak “*3 ay içinde yaptık yaptık veya bu iş yapılmamalı*” dediğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Böylece Türkiye Latin harfine resmi olarak geçiş yapıp, hem eğitim sisteminde hem halkı bütünüyle aydınlatma sürecinde yeni eğilimleri başlatmıştır. Bu yenilik ve olumlu değişiklik, devlet önderi Atatürk'ün hem halkının geleceğine hem de Türk halkları dünyasına kattığı büyük emektir diyebiliriz.

Dünyanın değişik yerlerinde yaşamakta olan Kazakların büyük problemi yazma çizme meselesidir. Örneğin, Kazakistan, Moğolistan, BDT ülkelerinin (Bağımsız Devletler Topluluğu) (Özbekistan ile Türkmenistan hariç) ve Balkanlardaki Kazaklar Kiril harfini, Türkiye, Avrupa ve Amerika Kazakları Latin harfini, Çin, Afganistan, İran ve Arab ülkelerindeki Kazaklar eskiden Ahmet Baytursunov'un oluşturduğu “töte jazuv'u” (Arap harfi) kullanmaktadır. Tüm dünyadaki Kazak milleti birbirleriyle Kazakça iletişimde bulunup konuşabilirler.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in “Kazakistan-2050” “Stratejisi Olgunlaşan Memleketin Yeni Siyasi İstikameti” adlı Kazakistan halkına sesleniş konuşmasında: “*Biz 2025 yılından itibaren alfabemizi Latin alfabesine geçirmeye çalışmalıyız. Bu, bir ulus olarak çözülmesi gereken esas meseledir. Bir zamanlar tarih sayfalarında böyle bir adımı attıydık. Çocuklarımızın geleceği için böyle bir karara varmalıyız ve dünyayla etkileşim kurmamıza, çocuklarımızın ingilizce ve internet dilini pek iyi kavramasına, en önemlisi Kazak dilinin gelişmesine imkan doğurur*” dedi (www.inform.kz). Bu, Cumhurbaşkanı'nın 2025 yılına kadar Kazak yazısını Latin alfabesi esasında yeni alfabeyle değiştirmeye ilgili konuşmasındaki ileri sürdüğü hedef ve göreviydi. Öne sürülen bu meseleye başarılı bir çözüm bulmak adına ve Kazak dilini, onun ulusal yazısını geliştirme açısından büyük bir öneme sahiptir.

Genelde dünya ülkeleriyle rekabete girmede ülkemize gerekli esas silahlardan biri Latin alfabesine dayanan Kazak yazısının olmasıdır. Dünyadaki başka uluslarla rekabete girmede Kazak ulusuna lazım olan şey ilim, zeka ve dünya seviyesindeki eğitimidir (www.kyzdaralemi). Bu yüzden biz bu meseleye büyük önem vermeliyiz. Çünkü Latin alfabesi günümüzde özel bir ülke çerçevesinden çıkıp, uluslararası seviyeye yükselmiştir. Bununla ilgili Latin harfine geçmek dilimizin bütünlüğüne, onu yaşatmamıza, dilimizin yeniden canlanmasına yol açacağı şüphesizdir. “Amaç - Kazak alfabesinin ulusal modelini hazırlamak, içerik - Kazakça sözün konuşma-yazma uygunluğunu gerçekleştirmektir.

Son 10-15 yıl içerisinde Kazak yazısını Latin alfabesine geçirme konusunda 60'ı aşkın projesi hazırlanarak ilgili makamlara sunulmuştur. Bu nedenle konuyla ilgili çalışmalar 90'lı yıllarda başlamış olup, bugüne kadar toplumsal bir mesele olarak hep gündeme getirilerek tartışılmıştır. Devlet başkanından toplumun aydın kesimine, bilim adamlarına “Latin harfine geçme meselesiyle ilgili toplumsal fikirler araştırılıp, halk kabul ettiği takdirde bu meselenin çözülmesine dair” halkın kendi yazısını serbest seçmesine, son sözü de kendileri söylemesine imkan verilmiştir.

SONUÇ

“Kazakistan’ın altın asrı” sayılan XXI. asırda Kazak maneviyatının yükselmesi, gelişmesi yolundaki başarılı adımı anlayışla karşılayıp, olumlu girişimi yadırgamadan kabul etmemiz doğru olacaktır. Ulusal kültürümüzün gelişmesinde Latin harfiyle çizilmiş güzel, süslü ve zengin dilimizin mertebesinin yüksek olacağı kesindir. *Latin yazısıyla beliren Kazak alfabesi ile ulusal yazısı Kazak ülkesinin* manevi canlanmasına büyük katkıda bulunacağı, Kazak maneviyatında önemli yer alacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

A. BAYTURSUNOV. Til Tagılımı.- Almatı, Ana Tili yay. 1992, s. 448.

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı- Elbası N.A.Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi “Kazakistan-2050” Stratejisi Olgunlaşan Memleketin Yeni Siyasi İstikameti” <http://www.inform.kz/kaz/article/2518877>.

G. K. HASANOV. Latin Alipbiyine Köşüv – Til Reformasının Bir Satısı. <http://www.kyzdaralemi.kz/adistemelik-burish/192-2013-04-01-19-03-22.html>.